

Н.Г.Філоненко –
кандидат філологічних наук,
доцент, докторант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Кореляція текст / дискурс у дослідженнях сучасних французьких художніх прозових творів

*Роботу виконано на кафедрі романської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті висвітлено проблему співвідношення понять текст і дискурс у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях сучасних художніх прозових текстів крізь призму позицій автора та читача. Увагу зосереджено на соціокультурних й історичних особливостях французької літератури сьогодення. Доводиться необхідність врахування результатів аналізу дискурсивних характеристик у синтаксичних дослідженнях художніх прозових текстів.

Ключові слова: художній текст, художній дискурс, прагматика автора, синтаксис художнього тексту, інтерпретація тексту, смисл.

Филоненко Н. Г. Корреляция текст / дискурс в исследованиях современных французских художественных прозаических произведений. В статье освещается проблема соотношения понятий текст и дискурс в отечественных и зарубежных исследованиях современных художественных прозаических текстов через призму позиций автора и читателя. Внимание сосредоточено на социокультурных и исторических особенностях сегодняшней французской литературы. Доказывается необходимость учета результатов анализа дискурсивных характеристик в синтаксических исследованиях художественных прозаических текстов.

Ключевые слова: художественный текст, художественный дискурс, прагматика автора, интерпретация текста, смысл.

Filonenko N. G. Correlation text / discourse of the modern French prose works of art. The article highlighted the problem of relations between concepts text and discourse in domestic and foreign studies of modern artistic prose texts through the prism of the author and the reader. The focus is on the social, cultural and historical features of the current French literature. The necessity of taking into account the characteristics of the analysis of discourse in syntactic studies of artistic prose texts is proved.

Keywords: artistic text, artistic discourse, the author's pragmatics, text interpretation, meaning.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогоднішній день в парадигмі теорії текстової комунікації, яка розвивається зокрема як в українській, так і у французькій лінгвістичній традиції, існує багато визначень, уточнень, дефініцій і застосувань терміну «дискурс» по відношенню до терміну «текст», є декілька напрямів аналізу дискурсу (19, 45-48). Українські студії художнього дискурсу широко ведуться на базі провідних наукових шкіл лінгвістики тексту і дискурсознавства. Переважна більшість вітчизняних філологів розрізняють поняття «текст» і «дискурс», зводячи текст до формальної структури, та включаючи у поле дискурсу ментальні процеси і позамовні чинники (6, 181).

У французькій філологічній і філософській постмодерністській традиції розвинулася не лінгвістично-залежна концепція онтології дискурсу М.Фуко, в якій лінгвістичний аналіз посідає не першочергове місце. Однак, для досліджень тексту поняття М. Фуко дискурсу і «дискурсивної формації» є важливим, оскільки «дискурсивна формація – це мережа когнітивних відношень між поняттями, теоріями, висловлюваннями», і її «сутність ... визначають правила, умови і можливості об'єднання висловлювань в єдину когнітивну систему (24, 138-139).» Отже, складність проблеми й невирішеність актуального питання розмежування фундаментальних понять «текст» та «дискурс» залишає поле для подальшої наукової розвідки.

Метою статті є уточнення кореляції текст/дискурс у сучасних дослідженнях французького художнього прозового тексту з огляду на його синтаксичні і структурні особливості.

Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**: розкрити відмінності і спільні ознаки понять художній текст та художній дискурс; пояснити значення культурного, історичного і соціального становищ сучасної Франції для формування художнього дискурсу; з'ясувати роль синтаксичних дискурсивних характеристик у когнітивному процесі текстотворення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Світова література останніх трьох десятиліть в нинішню епоху

постмодерну і пост-постмодерну вважається «феноменом мови» (1, 8), а текст – «одиницею мови» (14, 506). У постмодерністській парадигмі, що знаходиться на «панмовній і пантекстуальній позиції» текст є центральним концептом філософії (25, 13). «Художній текст розглядається як матеріально-ідеальна вища, відносно закінчена одиниця творчої мовленнєво-розумової діяльності, що втілює у єдності форми і змісту картину фікціонального світу і віддзеркалює особливості естетичного сприйняття дійсності та моделює мовними засобами авторське бачення світу» (12, 3).

М.М. Бахтін вважав, що «текст є первинною даністю і висхідною точкою для будь-якої гуманітарної дисципліни (2, 320)» і «наполягав на необхідності «металінгвістики»... – науки, що займається текстом і виходить за межі речення, на якому традиційний лінгвістичний аналіз повинен закінчуватися (9, 86)».

Розвідка художнього тексту може спиратися на дві різновекторні дискурсивні моделі: напрям конструювання тексту (позиція автора), напрям інтерпретації тексту (позиція читача, або дослідника). З огляду на постмодерністську «принципову невизначеність будь-якого смислу (10, 25)» художній текст «стає не більш, ніж порожньою формою, в яку можуть бути вкладені різноманітні смисли (26, 15-16).» Авторський задум «з одного боку задає «шлях» сприйняття тексту, звужує його, з іншого – дозволяє залучати до його інтерпретації практично необмежену кількість смислових елементів (17, 55)». Таким чином, художній текст є динамічною, з огляду на смислопородження, відкритою для невичерпної кількості варіантів смислів системою. Однак, текст не може безмежно довільно інтерпретуватися адресатом, оскільки має задану структуру (26, 22). Крім того, автором художнього тексту закладаються стратегії можливого прочитання, створюється своєрідна гра породження і розуміння смислу завдяки взаємодії таких властивостей сучасних прозових художніх текстів як і гіпертекстовість й інтертекстовість.

Дискурс є динамічним мовно-розумовим комунікативним процесом, «що приводить до формування лінгвістичної структури», й, таким чином, має своє

матеріальне вираження у вигляді комплексної одиниці, «що складається з послідовності речень, які знаходяться у смислового зв'язку (3, 5-6)», Таким чином, будь-який художній твір є дискурсивним продуктом, певним матеріальним проявом дискурсу. В неориторичній перспективі текст – це умовно дискурсивна послідовність, погранична дискурсивна форма, яка межує з лінгвістичним аналізом і з семіотикою культури (16, 109-110) .

В.Г.Борботько вважає, що поняття «текст» може бути синонімом поняття «дискурс», тільки якщо цей текст письмово представляє дискурс, але не кожен текст містить у собі дискурс. Ототожнювання термінів і термінологічна плутанина, очевидно, виникають через семіологічне розширення інтерпретації терміну «текст» (3, 12). Очевидно у цьому розумінні при когнітивній обробці авторського художнього дискурсу виникає художній текст. Проте, деякі лінгвісти тяжіють до відокремлення поняття текст від поняття дискурс, наводячи критерії, які відносяться до семантичних і до синтаксичних зв'язків всередині тексту (19, 36).

На неоднозначність розмежування й переплетінь лінгвістичних понять «текст» і «дискурс» вказує О.С. Кубрякова: «За кожним текстом стоїть дискурсивна діяльність окремої людини», таким чином дискурс відображається у письмовому вигляді у текстах (14, 528). За думкою А.О. Кібріка письменний дискурс – це модус існування дискурсу і протиставляти дискурс (як усне мовлення) і текст не є правомірним (11, 16)

Широковідомі сім критеріїв текстуальності Р-А. де Богранда і В. Дреслера (синтаксична текстова зв'язність (когезія), цілісність (когерентність), інтенціональність, сприйнятливність, інформативність, ситуаційність, інтертекстуальність) (19, 39-43), які характеризують текст і могли б бути корисними для вирізнення тексту серед інших лінгвістичних феноменів, не пояснюють різницю між текстом і дискурсом.

Текст, як інтровертивний компонент, та дискурс, як екстравертивний компонент входять в структуру комунікації, що властива й художнім творам

зокрема, третім компонентом якої є дійсність (матеріальний компонент), і знаходяться у постійних взаємодії і взаємовпливі (20, 45). Дискурс і текст співвідносяться один з одним як з висловлювання з реченням, адже «дискурс є «упакованим» у форму тексту, а його складник – висловлювання «упаковане» у форму речення (23, 36)».

У дослідженнях художнього тексту поняття текст від початку не може бути визначеним, а лінгвістичне дослідження художнього тексту не відрізняється від розвідок будь яких інших типів текстів (29, 3). Однак, лінгвістичне дослідження саме художнього тексту у комунікативно-дискурсивному ракурсі має свою специфіку. Так, наприклад М.М. Бахтін, в світлі динамічної концепції поліфонії і діалогізму художнього тексту констатує: в перспективі художнього твору як єдиного цілого «мовлення персонажа звучить зовсім по-іншому, ніж в умовах свого самостійного існування в реальних умовах мовленнєвого спілкування: у співставленні з іншими мовленнями й авторським мовленням воно набуває додаткового значення, на її прями, предметно обумовлені акценти нашаровуються нові авторські акценти (2, 296).»

Згідно з думкою Н.С. Олизько «Особливості художнього дискурсу постмодерну знаходять вираження в лінгвістичній формі, представленій у постмодерних текстах, що дозволяє розглядати відносини між текстом і дискурсом як варіант/інваріант» (17, 58). Отже, дискурсивні синтаксичні характеристики мовлення персонажів, в тому числі й наратора, мають певним чином відрізнятися від синтаксису авторського мовлення й залежать від як від структурно-композиційних особливостей художнього твору так і від авторських прагматичних установок.

Кореляція між дискурсом і текстом вводить у поле текстових досліджень прагматичні чинники. В межах концепції «літературного поля» П.Бурдье письменник є агентом художнього поля літератури і його творчість і текст є, певним чином, фіктивним дискурсом, який обумовлюється функціонуванням цього поля (4). Це підтверджується конвенційним характером комунікації, «що

виходить з наявності певної комунікативної норми, конкретна комунікативна подія відбувається у відповідному когнітивному і типологічно заданому просторі, тобто, прив'язане до конкретних прагматичних, ментальних умов породження і сприйняття повідомлення й конкретним моделям текстопородження – типам тексту (24, 146)».

Отже, у такій перспективі текст художнього твору обов'язково відображує комунікативну подію у певному культурно-історичному і соціальному контексті. Текстовий аналіз без дискурс-аналізу не виявляє у повному обсязі зв'язків між об'єктивною дійсністю (культурним, історичними, соціальними процесами) і текстом (22, 117). Таким соціальним і культурним процесом є сучасне літературне становище у світовій і французькій словесності зокрема.

Літературна ситуація, що склалася у Франції ХХІ сторіччя, з багатим дослідницьким філософсько-інтелектуальним спадком Ж.Дериди, М.Фуко, Ж.Делеза, Ю.Кристевої, Р.Барта, з розмаїттям й еклектикою як літературних стилів, так і аналізів художніх текстів, характеризується як постструктуралістська, деконструктивістська, постмодерна, пост-постмодерна, для якої притаманне порушення існуючих норм і правил, яке є своєрідною авторською грою з художнім текстом. Твори сучасних французьких прозових творів, таких відомих, відзначених літературними преміями авторів як М.Уельбек, А.Жені, Ф.Бегбеде, Л.Годе, П.Кіньяр, Ж.-К. Рюфен, Ж.Літель відзначаються великою кількістю прийомів і змішенням різноманітних літературних технік, що ускладнює текстовий і дискурсивний аналізи їхніх текстів.

«Якою далекою не була б художня проза від усного мовлення з його відтінками інтонації, все одно в кінцевому рахунку кожна книга є «говорячим обличчям», тобто звертається до читача як мовлення, і вимагає відгуку, відповіді (5, 57)». Таким чином, авторське відображення дійсності художнього твору, його семантика та синтаксичні особливості пов'язані з авторською прагматикою.

Згідно з думкою Ж.Фоконье, з якою погоджуються багато мовознавців, лінгвістичні дослідження останніх часів показали, що вивести чіткі критерії

розмежування семантики і прагматики проблематично (27, 658; 27, 25). «Прагматику можна визначити як науку про використання мовлення, або про його дискурсивні функції..., а семантику як формально закодовану систему денотативного значення (27, 25)». Прагматичні настанови автора художнього тексту виявляються через аналіз селекції специфічних мовних засобів, зокрема структурних та синтаксичних.

У сучасній когнітивній теорії тексту існує теза, що механізм функціонування мови у текстах не є послідовним і алгоритмічним, інтерпретація тексту відбувається не від синтаксису до прагматики, або від слова до послідовностей речень, а у комплексі, зокрема «семантична інтерпретація не обов'язково має здійснюватися тільки після завершення синтаксичного аналізу – вона може початися і раніше на основі неповної інформації про поверхневі синтаксичні структури, ... в межах синтаксичного аналізу може використовуватися інформація семантичного і прагматичного рівнів (7, 10).» Для когнітивної обробки тексту реципієнтом характерна комплексна не поетапна взаємодія семантичної та синтаксичної інформацій (8, 163). Крізь призму комунікативно-дискурсивного аспекту теорії тексту, «мовним вираженням ситуації є пропозиція – одиниця семантичного синтаксису (18, 66)».

У структурно-синтаксичних дослідженнях художнього тексту у когнітивному і дискурсивному ракурсах особливу складність становить рішення проблеми співвіднесення структурних зв'язків внутрішнього уявного авторського тексту («тексту в голові») (21, 295) із синтаксичними структурами цілого художнього твору, а також із власним уявленням автора про ситуацію, відтворювану у тексті.

Письмове мовлення та усне мовлення є процесуально різні види дискурсу, тим більше, перетворення авторського внутрішнього дискурсу на письмовий художній текст є тонким когнітивним специфічним процесом, на який може впливати невизначена, потенційно безмежна, кількість факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. Адже задум, який потрібно перетворити у розгорнутий текст,

необхідно не тільки утримувати, а й за допомогою внутрішнього мовлення у подальшому перетворювати на розгорнуті речення, компоненти якого мають бути синтаксично впорядковані (15, 18). Когнітивний процес ментального утримування конкретної синтаксичної схеми будь-якої одиниці й подальшої її перетворення на текст уповільнює виникнення й обробку інших наступних синтаксичних схем. Синтаксичні одиниці набувають значно чіткішої реалізації, ніж в усному мовленні.

Висновки. Між поняттями текст і дискурс дослідники віднаходять багато спільного, однак текст є, на відміну від дискурсу, закінченим продуктом, але саме дискурсивний аналіз у порівнянні з семантичним є прогресивним при його застосуванні до дослідження тексту (13, 72-81). Вирішення питання комунікативного процесу дискурсу, який формує таку структуру як текст, пропонує В.Є. Чернявська: «Дискурс... означає текст у нерозривному зв'язку з ситуативним контекстом, який визначає все те, що суттєво для породження даного висловлювання/тексту, в зв'язку з системою комунікативно-прагматичних і когнітивних ціленастанов автора, що взаємодіє з адресатом (24, 135).» Співвідношення «дискурсивності» і «текстовості» набуває особливої актуальності в руслі не тільки концепції постмодернізму, а й у сучасній французькій художній літературі в цілому.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження художнього тексту з огляду на його дискурсивні характеристики, в яких лінгвістика тексту віднаходить свій міждисциплінарний зв'язок з когнітивною лінгвістикою і виявляє співвідношення між мовленнєвими і мовними явищами, вбачається найактуальнішим напрямом мовознавчої науки сьогодення.

Список використаної літератури

1. Бабенко Н. Г. Язык русской прозы эпохи постмодерна: динамика лингвопоэтической нормы : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Г. Бабенко. – СПб., 2008. – 45 с.
2. Бахтин. М. М. Собрание сочинений в 7 томах. Том 5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов / М.М. Бахтин. – М.: «Русские словари» 1997. – 732 с.
3. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психоллингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько – [4-е изд.] – М.: Книжный дом «Либроком», 2011. – 288 с.
4. Бурдые П. Поле литературы / П. Бурдые // Новое литературное обозрение. – 2000. – №45. – С. 22-87.
5. Виноградов. В .В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. М.: Высшая школа, 1971. – 240 с.
6. Давыденко А. В. Дискурсивные исследования на Украине / А. В. Давыденко // Вестник Воронежского государственного университета, серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 1. – С. 178-183.
7. Дейк. Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
8. Дейк. Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. М.: Прогресс, 1988. – С.153-211.
9. Иванов Вяч. Вс. Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему // Вяч. Вс. Иванов. Серия: Studia philologica. Series minor. М.: Языки славянской культуры, 2004. – 208 с.
10. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм // И.П. Ильин. М.: Интрада, 1996. – 256 с.
11. Кибрик А. А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А. А. Кибрик. – М., 2003. – 90 с.

12. Кольцова Л. М. Художественный текст через призму авторской пунктуации : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.М. Кольцова. – Воронеж, 2007. – 49 с.
13. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М.: Высшая школа, 2001. – С. 72 – 81.
14. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира (Язык. Семиотика. Культура) / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
15. Лурия А. Р. Письмо и речь / А. Р. Лурия // Нейролингвистические исследования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 3-28.
16. Мейзерский В. М. Философия и неориторика / В. М. Мейзерский. – К.: Лыбидь, 1991. – 192 с.
17. Олизько Н. С. Семиотико-синергетическая интерпретация особенностей реализации категорий интертекстуальности и интердискурсивности в постмодернистском художественном дискурсе: : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. С. Олизько. – Челябинск, 2009. – 331 с.
18. Теория текста: учебное пособие / [Н. В. Панченко, И. Ю. Качесова, Л. М. Комиссарова, и др.], под. ред. Ю. Н. Земской. – М.: Флинта, Наука, 2010. - 132 с.
19. Методы анализа текста и дискурса / [С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер]. – Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2009. - 356 с.
20. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс: Учебное пособие / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 224 с.
21. Филиппов К. А. Лингвистика текста : [курс лекций] / К. А. Филиппов СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 336 с.
22. Филлипс Л., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М. В. Йоргенсен. – М.: Гуманитарный центр, 2008. – 354 с.

23. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
24. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие / В. Е. Чернявская. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 248 с.
25. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация. Учебное пособие / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб.: ООО «Книжный Дом», 2007. – 472 с.
26. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко. – СПб.: «Симпозиум», 2005. – 502 с.
27. Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition: Volume 10. – Elsevier, 2005. – 803 p.
28. Horn L., Ward G. The Handbook of Pragmatics / L. Horn, G. Ward. – Wiley, 2006. – 842 p.
29. Linguistic studies of text and discourse Collected works of M.A.K. Halliday / M.A.K. Halliday. – Volume 2 – Continuum International Publishing Group, 2006. – 301 p.